

De orde van het Gulden Vlies van haar ontstaan tot bij het vertrek van de Habsburgse vorsten uit de Nederlanden. 1430-1559

Ontstaan, geschiedenis en symboolwaarde van de Orde van het Gulden Vlies

Op 7 januari 1430 trouwde de Bourgondische hertog Filips de Goede (1396-1467) te Sluis met de Portugese koningsdochter Isabella (1397-1472). Naar aanleiding hiervan stichtte de hertog drie dagen later in het nabijgelegen Brugge zijn eigen ridderorde, de orde van het Gulden Vlies (*Ordre de la Toison d'Or*). Deze gebeurtenissen werden luisterrijk gevierd. Toch kunnen ze nauwelijks als uitzonderlijk worden betiteld. Vorsten trouwden wel vaker, en haast elke Europese dynastie poogde de aanhankelijkheid van edellieden te versterken en hen te betrekken bij haar politieke oogmerken door hen op te nemen in een kring van 'quasi-gelijken' waarin regels golden die allen bonden. Tussen 1325 en 1470 werden er in Europa minstens vijftientig dergelijke ridderorden opgericht. Beroemde voorbeelden zijn de Engelse Orde van de Kousenband (*The Most Noble Order of the Garter*), die werd gesticht in 1348 of de Franse Sint-Michielsorde uit 1469 (*Ordre et aimable compagnie de Monsieur Saint-Michel*). De meeste van deze dynastieke ridderorden hielden slechts enkele decennia stand, de Orde van het Gulden Vlies daarentegen bestaat nog steeds.

Na de dood van Filips' enige zoon Karel de Stoute (1433-1477), werd Maximiliaan van Habsburg (1459-1519), de echtgenoot van Karels dochter, Maria (1457-1482) haar nieuwe soeverein. Aanvankelijk coöpteerden de ridders, weliswaar op aanwijzing van de soeverein, nieuwe leden tijdens een plechtige vergadering, ook wel kapittel geheten. Dat bleef zo tot 1559. In dat jaar kwamen de vliesridders een laatste keer samen in Gent. Kort daarna schepte de toenmalige landsheer, Filips II (1527-1598) vanaf Vlissingen in naar Spanje om nooit meer terug te keren naar de Nederlanden. Voortaan zouden hij en zijn opvolgers eenvoudigweg nieuwe leden benoemen. Daarmee veranderde de orde van karakter. Niet langer bezegelde de uitverkiezing tot vliesridder een persoonlijke band met de Nederlandse landsheer. Voortaan werd het een ereteken van het Habsburgse huis.

Nadat in 1700 met Karel II (1661-1700) de laatste Habsburgse koning van Spanje was overleden, werd de soevereiniteit van de orde, net als al zijn andere bezittingen, inzet van een felle strijd tussen de verschillende pretendents. De

Vrede van Utrecht uit 1713 maakte weliswaar een einde aan de geschillen, maar ze betekende ook dat de Orde van het Gulden Vlies voortaan in een Habsburgse en in een Spaanse tak uiteenviel. Later, in de negentiende en twintigste eeuw, zouden ook de verschillende Carlistische pretendents op de Spaanse troon, als teken van hun veronderstelde soevereiniteit, autonoom de keten van het Gulden Vlies aan hun getrouwen gaan toekennen. Ook droeg Carel Hugo van Bourbon Parma (1930-2010), als Carlistisch pretendent, die keten in 1960 bij zijn bruiloft met prinses Irene (1939-). Het geeft meteen aan dat Orde van het Gulden Vlies in Europese aristocratische kringen tot de dag van vandaag een krachtig symbool blijft.

Organisatie en functie van de Orde van het Gulden Vlies in de vijftiende en de zestiende eeuw

Hoewel de oudste statuten van het Gulden Vlies stelden dat de Orde maximaal dertig ridders plus de soeverein zou tellen, liet Filips de Goede in het begin slechts vierentwintig getrouwen toe. In 1433 maakten voor het eerst dertig ridders deel uit van de orde. Deze bovengrens bleef gelden tot in 1516 (achttiende kapittel, Brussel). Toen stemden de ridders, onder verwijzing naar het groeiende landencomplex van de Habsburgse dynastie waarin de Bourgondische dynastie in 1477 was opgegaan, in met een reeds eerder voorstel van Maximiliaan van Habsburg om het aantal vliersridders op te trekken tot eenenvijftig.

De statuten van de orde bepaalden verder dat slechts edellieden konden worden toegelaten, die reeds eerder de ridderslag hadden ontvangen. De wisselende samenstelling van de Orde weerspiegelde de doelstellingen die de opeenvolgende soevereinen nastreefden. Verreweg de meeste leden waren leenmannen van de vorst. De uitverkiezing tot lid van het Gulden Vlies bekroonde vaak een loopbaan in zijn dienst. Tijdens de eerste jaren van de Orde bezetten de Bourgondiërs (ridders uit het hertogdom en uit de Franche-Comté) de helft tot één derde van de beschikbare plaatsen. Vanaf 1440 daarentegen was het aandeel van de 'noorderlingen' (ridders uit de Nederlanden dus) allesoverheersend. De aanstelling van Maximiliaan als soeverein van het Gulden Vlies leverde na verloop van enige jaren ook enkele Duitse cliënten van het huis Habsburg het felbegeerde insigne van de orde op. Het aantal Iberische ridders van het Gulden Vlies bleef gering, totdat Karel van Luxemburg (de latere Karel V, 1500-1558) persoonlijk het bestuur over zijn Spaanse erfenis had opgenomen (negentiende kapittel, Barcelona, 1519). De

openvolgende hoofden van de orde droegen er verder zorg voor dat er steeds ook enkele soevereine vorsten deel van uitmaakten. Op deze wijze versterkten ze reeds eerder bestaande bondgenootschappen. De verkiezing van Ferdinand II van Aragon (1452-1516) (twaalfde kapittel, Valenciennes, 1473) of die van Lodewijk II van Hongarije (1506-1526) (achttiende kapittel, Brussel, 1516) kunnen als voorbeeld hiervan gelden.

Naast de ridders behoorden ook vier ambtenaren (*officiers*) tot de Orde van het Gulden Vlies. Van dit viertal was de kanselier (*chancelier*) de belangrijkste. Deze hoge geestelijke (een bisschop of een abt) bewaarde het zegel van het Gulden Vlies. Daarnaast zat de kanselier de vergaderingen van de orde voor, verzorgde hij haar religieuze plechtigheden en preekte bij die gelegenheden. De schatbewaarder (*trésorier*) beheerde het archief en alle andere bezittingen van de ridderorde. De griffier (*greffier*) tekende de notulen van de vergaderingen op. Bovendien boekstaafde hij de voornaamste wapenfeiten van de vliesridders om daar bij een volgende gelegenheid nauwkeurig verslag over te kunnen uitbrengen. De wapenkoning (*roi d'armes*) ten slotte bewaakte het protocol. Tevens trad hij vaak op als boodschapper van de orde. Zijn roepnaam luidde steeds Gulden Vlies (*Toison d'or*).

Oorspronkelijk ontmoetten al deze lieden elkaar in beginsel eenmaal per jaar in een plechtige vergadering, aangeduid als kapittel (*chapitre*). Al gauw bleek dit ritme te hoog te liggen. Daarom werden in 1445 de statuten gewijzigd. Voortaan hoefde de soeverein slechts om de drie jaar een kapittel bijeen te roepen. In de praktijk lag de frequentie nog lager. Zo troffen de vliesridders in de roerige halve eeuw die lag tussen de dood van Karel de Stoute (1433-1477) en die van Margaretha van Oostenrijk (1480-1530) elkaar slechts zevenmaal tijdens een kapittel; gemiddeld dus ongeveer eens om de zeveneneenhalf jaar. Zes van deze zeven kapittels vonden plaats in de Nederlanden. In 1519 daarentegen riep Karel van Luxemburg de Vliesridders naar Barcelona (negentiende kapittel).

De kapittels van het Gulden Vlies verliepen volgens een strak ritueel. De leden namen deel aan verschillende religieuze plechtigheden. Daarin luisterden ze ondermeer naar de aansporingen de kanselier en baden ze voor het zielenheil van hun overleden ordegenoten. Verder verkozen ze ter vervanging van deze

overledenen nieuwe ridders en bespraken ze kritisch elkaars gedrag sinds het voorafgaande kapittel. Dit onderzoek was niet geheel vrijblijvend. Vliesridders bestraften liederlijk gedrag, zoals herhaalde dronkenschap of regelmatige amoureuze slippertjes, met een waarschuwing of met een boete. De opbrengst van deze boetes werd gebruikt voor religieuze vieringen of als aalmoezen verdeeld onder de armen. Op verregaande ontrouw jegens de soeverein of ketterij stond een hogere prijs: uitsluiting uit de orde. Tussen al deze activiteiten in tafelden de ridders natuurlijk ook uitgebreid.

Het strakke ritueel dat bij deze plechtige vergaderingen werd aangehouden, bood de vliesridders nauwelijks de kans om met de soeverein de grote lijnen van het vorstelijke beleid te bespreken. Toch schreven de statuten voor dat de vliesridders betrokken moesten worden bij belangrijke staatsaangelegenheden, zoals de landsverdediging, oorlogsverklaringen, en het beheer van de vorstelijke financiën en de domeinen. Aan dit voorrecht hechtten Vliesridders zeer. De opeenvolgende soevereinen nodigden de Vliesridders die zich in hun buurt bevonden dan ook regelmatig uit voor besprekingen over bijzonder uiteenlopende onderwerpen. Om deze reden stonden tevens de vergaderingen van alle vorstelijke raden in beginsel ook open voor de leden van het Gulden Vlies. Desondanks voelden de ridders zich op dit punt vaak tekort gedaan. Ze spraken er de soeverein dan ook regelmatig op aan tijdens de kapittels.

De exclusiviteit van de orde, haar plechtige samenkomsten, de privileges waarvan de leden genoten en hun zichtbare onderscheidingsteken (zoals de beroemde halsketen en het lange rode statiegewaad) bevorderden een krachtig saamhorigheidsgevoel bij de ridders. Vrijwel altijd vormde deze solidariteit een hulpmiddel voor de soeverein bij de versterking van het bestuur over zijn vele territoria. Bij afwezigheid van de vorst kon diezelfde korpsgeest zich echter ook tegen zijn gezag keren. Met name Filips II (1527-1598) zou daar in de jaren 1560 mee worden geconfronteerd. Willem van Oranje (1533-1584), Lamaraal van Egmond (1522-1568) en Filips van Montmorency-Hoorne (1527-1568) plaatsten zich aan het hoofd van de adellijke oppositie tegen Filips II niet uit anti-monarchisme. Maar omdat zij meenden dat de koning hen als Vliesridders niet voldoende bij zijn beleid betrok. Dat Filips II de graven van Egmond en Hoorne tegen alle privileges van de Orde in liet terechstellen, voedde het verzet tegen zijn als tiraniek ervaren bewind zeer. Het maakte dat de Nederlandse Opstand wel

tachtig jaar lang kon duren en dat die uiteindelijk uitmondde in de Republiek van de Zeven Provinciën. Maar dat is een heel ander verhaal.

Hans Cools februari 2015